

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Валери Златанов Личев,
зав. секция „Антропологически изследвания” в ИФС – БАН,
член на научно жури по конкурс за заемане на академичната длъжност *професор*,
обявен от ИФС – БАН в ДВ. бр. 61/29.07.2025 г.

I. ОБОБЩЕНИ ДАННИ ЗА НАУЧНАТА ПРОДУКЦИЯ И ДЕЙНОСТТА НА КАНДИДАТА

В конкурса за професор към секция „Антропологически изследвания“, специалност *Философия на културата, икономиката, правото и икономиката* (05.01.14) участва един кандидат – доц. дфн Кирил Пламен Карталов. Впечатление прави неговата научна продуктивност, характеризираща се с международна видимост. Няма да изброявам публикационните му резултати поради ограничения обем на становището. Ще посоча само, че кандидатът е преподавател в Миланския католически университет и е член-кореспондент на Папския комитет за исторически науки.

Научните интереси на доц. Карталов са съсредоточени в областта на историографията, като са фокусирани върху особеностите на папската дипломатия и международните отношения. Бих казал обаче, че те засягат и множество близки социални и хуманитарни дисциплини като философия, религиознание, политология и др.

В конкурса доц. дфн К. Карталов участва с монографията „Звукът на мълчанието в светлината на Ватиканските архиви. Пий XII и еврейският въпрос“. Това е забележително изследване, поднесено по нестандартен начин, сближаващ строгостта на научния дискурс с емоционално увличащия характер на художествено произведение. То предоставя оригинална интерпретация на мълчанието на папа Пий XII през ВСВ, което дълги години е било обект на критики или най-малкото е оставало недоразбрано. Изследването се основава на архивни документи от библиотеката на Ватикана, които стават достъпни за научни изследвания едва след 2020 г.

Авторът си поставя пет задачи, които реализира в трите части на добре структурирания си текст. Ще се фокусирам върху онези моменти, които имат по-близко отношение към философията и антропологията. Еврейският геноцид е уникална драма с мащабни идеологически, универсалистски и радикални измерения. В основата ѝ е

заложена биологичната интерпретация на жертвите, които стават виновни в резултат на самия им произход. Важно е не „какво вършат“, а „кой са“. В по-общ план корените на това субстанциалистко третиране са заложени в западноевропейската метафизика, чието преодоляване започва едва през XX в. благодарение на лингвистичната преориентация на всички социални и хуманитарни науки.

Необяснимата жестокост, с която се осъществява унищожаването на евреите, има сложни метафизични, религиозни и антропологични измерения, които са трудни за проумяване. Масовото изстребление става самоцел, постигана със средствата на индустриалната рационалност. То е свързано с обезчовечаване на жертвите, които биват лишени от всякаква индивидуалност.

Мащабите на това явление го правят необяснимо според някои представители на еврейската общност. Има граници на разбирането, отвъд които разумът не може да прескочи. Това е теза, напомняща един от четирите основни въпроса, чиито отговор Кант търси в своята метафизика – по-специално: „Какво мога да знам“.

От феноменологична гледна точка може да се каже, че интелектуалните опити за разбиране на геноцида опират до хоризонт от значения, отвъд който изследователят не може да прескочи. Въпросът е дали трябва да останем на тази агностична позиция или да я прекрачим заедно с автора. Основният проблем е свързан с връзката морал – политика – познание. Както изтъква един от изследователите на Холокоста, научното рационализиране на това явление би довело косвено до оправдаването му.

В тази връзка авторът отчита ограниченията на функционалистката парадигма. Всъщност става дума за по-общ проблем, произтичащ от налагането през втората половина на XX в на структурализма като водеща методология. Казано накратко, убиват хората, а не структурите.

Сложността на изследвания проблем проличава и от начина, по който бива положено началото на т.нар. „черна легенда“ за папа Пий XII. Това става след театрална постановка, тоест чрез художествен, а не политически, религиозен, научен или друг тип дискурс. Интересно е, че тази легенда се налага от представителите на католическата общност, докато нейната „розова“ алтернатива се подкрепя от еврейската, включително и от Голда Меир, която апелира да бъде „чут гласът на папата“.

В тази връзка мълчанието на папа Пий XII се вписва в сложна властова диаграма, ако използваме един термин на Ж. Делюз и Ф. Гатари. Ако модерното общество се характеризира с диференциация на обществените подсистеми, можем да

кажем, че интерпретацията на пасивността на Ватикана през ВСВ се разполага в пресечената област на най-малко три сфери: политико-правна, културна и ценностна или етическа. В резултат образът на папа Пий XII бива натоварен с множество негативни конотации, затрудняващи сериозно реконструкцията на неговата активност.

В тази връзка изследването на доц. Карталов повдига множество въпроси за специалистите от редица области като: културология, философия, психология, антропология и др. Мълчанието подлежи на множество интерпретации, към които доц. Карталов добавя собственото си тълкуване, основано на внимателния прочит на документите от Ватиканските архиви.

Ако папата публично не е осъждал гоненията на евреите, от това не следва, че е бил безучастен към съдбата им. Чрез своите дипломатически представители и канали Ватиканът се е стремил към ограничаване на дискриминационните мерки, към намаляване или забавяне на депортациите, както и към облекчаване на емиграцията.

През 60-те години настъпва коренна промяна относно възгледите на папската институция за еврейския народ. Дългогодишно наслоеното презрение бива отхвърлено, от което обаче не следва, че всички проблеми с миналото са разчистени, тъй като злото винаги може да се пробуди и да се появи, предрешено в нови форми.

На финала на работата си доц. Карталов очертава възможните насоки на бъдещата му научна работа, която съм убеден, че няма да бъде по-малко продуктивна от досегашната. Архивите провокират въпроси, свързани с отношението на Светия престол към Декларацията за правата на човека, изграждането на нов световен ред, блискоизточния въпрос и т.н. Вярвам, че те ще получат подобаващото им осветляване.

II. КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ И ПРЕПОРЪКИ

Трудно е да бъдат изказани критични бележки към такъв мащабен труд. Бих взел отношение единствено към метафоричното заглавие, алюзия към песен, която става хит почти по същото време, когато се утвърждава „черната легенда“ за „папата на Хитлер“.

От феноменологична гледна точка има разлика между „слушам“ и „чувам“. Според М. Хайдегер ние никога не чуваме чисти звуци, а например пеенето на птиците, воя на вятъра, плискането на вълните и т.н. Тоест, не бихме могли да чуем и „чисто мълчание“. За разлика от слушането, чуването е интенционален процес, при който се насочваме към долавяните звуци съобразно някаква предзададена структура – гещалт, предразбиране, настроеност и т.н.

От семиотична гледна точка, когато слушаме чужда реч, долавяме само звуци – нежни, лаещи, съскащи и т.н. Разбирането започва, когато накъсаме звуковата верига благодарение на акустичните образи, каквито са понятията или означените. Едва тогава се появяват артикулирани единици, носители на значения.

Доколкото историческият процес подлежи на семиотична интерпретация, дотолкова синтагмата „звук на мълчанието“ е относима според мене към времето преди появата на „черната легенда“. Както отбелязва У. Еко, всяко нещо може да придобие знакова стойност, ако бъде интерпретирано. Именно това се случва след прословутата театрална постановка, довела до сложни комуникативни взаимодействия между представители на различни обществени подсистеми. С други думи семиотичната верига на историческия процес се накъсва в резултат на интерпретациите, артикулиращи по различен начин пасивната политика на Ватикана през ВСВ.

За уточнение ще се позова на един от разказите на И. Калвино. Възможно е да погледнем на комуникативния процес и огледално (енандиоморфно в семиотичната теория на Ю. Лотман и Б. Успенски). Тогава носители на значения ще бъдат паузите между отделните речеви актове, а последните ще изпълняват ролята на препинателни знаци. Смесването на писмен и говорим език е умишлено допуснато от автора, който е и преподавател по семиотика.

Отбелязвам тези моменти, тъй като значимостта на научното творчество се изразява не само в дадените отговори, но и в повдигнатите въпроси. Точно такъв е случаят с монографията на доц. Карталов, който по собствените му думи се опитва да „даде глас“ на безмълвните свидетелства за едно отминало време, чиято значимост не е отминала, а продължава да вълнува човечеството предвид множеството колизии, от които все още не е успяло да се избави.

Тъй като текстът на доц. Карталов е построен и като исторически роман със своите протагонисти и антагонисти, интриги, напрежения и развръзки, мога да кажа, че по замисъла си ми напомня поетичната концепция на Р.-М. Рилке, който се опитва да даде „глас на мъртвите предмети“. Това е проблем, който става актуален след краха на структуралистката парадигма, на чието място идва постмодернистката философия с нейната критика на големите наративи, съпроводена от търсенето на езикови възможности за изразяване на индивидуалността.

Става дума за нов тип номинализъм, различен от средновековния, доколкото цели не само освобождаване от метафизическия субстанциализъм, но и реабилитация

на единичното, чиято уникалност се заличава от езиковите структури. Както отбелязва още Хегел, „езикът съдържа само общото“.

Именно от тази гледна точка трудът на доц. Карталов заслужава адмирации, тъй като предоставя възможност на отминалите събития и заличени човешки съдби да проговорят с техните автентични гласове. В този смисъл монографията му приканва читателя да се вслуша в ехото, произведено от различни научни и други дискурси относно Ватиканската позицията спрямо еврейския въпрос. Така тя допринася за артикулация на посланията, валидни и за съвременния свят, а не само за една отминала епоха.

За да доловим гласа на миналото чрез разбиращо „чуване“, не е достатъчно единствено да се освободим от неориентираното слушане. Тук е налице семиотичен проблем, който ще си позволя само да маркирам. Ф. Сосюр се отнася с голямо пренебрежение към писмения език, като отдава предпочитанията си към говоримия. Ж. Дерида възразява на тази теза, като търси реабилитация на писмения език.

От тази гледна точка метафората „звук на мълчанието“ ми се струва напълно оправдана, тъй като чрез нея се артикулират както ефектите на безмълвието, така и придаването на „глас“ на историческите свидетелства за миналото, които трябва да бъдат чути от по-късните поколения. Ако човекът е езиково същество, то замлъкването е негова онтологическа граница. От тази гледна точка да бъде даден глас на безследно изчезналите не е само научен, но и морално-философски проблем, доколкото засяга както способните на реч, така и онези, на които това право е било безвъзмездно отнето.

III. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Въз основа на предоставените материали мога убедено да заявя, че доц. дфн Кирил Пламен Карталов притежава всички необходими научни качества и постижения за назначаването му на академичната длъжност „професор“ в Института по философия и социология към Българската академия на науките. Неговите научни постижения се отличават с изключително богата обща и теоретична култура. Той умело съчетава проучването на автентични документи от архивите на Ватикана с анализите им в един изключително сложен и пъстр историчен и социалнополитичен контекст. Текстът му се отличава както с ясен и изчистен стил, така и с добра структурираност. Лекотата, с която се чете, не отнема от научния му характер. Поради това би представлявал интерес не само за тесните специалисти, но и за широката читателска аудитория.

Отчитайки обема и евристичния характер на научната дейност на доц. дфн К. Карталов, смятам, че тя напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ. Поради това гласувам убедено „за” назначаването му на академичната длъжност „професор” в секция „Антропологически изследвания“ към ИФС – БАН.

12.11.2025 г.

гр. София

доц. д-р Валери Личев